

הקץ ל"אביב של פראג", חסל סדר "הקומוניזם ההומני"

בקיץ 1966 גברה עד מאוד המתיחות במזרח אירופה, ובמוסקבה הלכה ובשלה ההחלטה להבטיח שם את ההגמוניה הסובייטית. המרד של המפלגה הקומוניסטית הצ'כוסלובקית, עצמאות יוגוסלביה של טיטו והמגמה של צ'אושסקו ברומניה לזכות באי-תלות ממוסקבה-כל אלה חברו יחד לנסיבות שהקרמלין לא היה מוכן להשלים איתן. האמריקנים היו משוכנעים שהתערבות צבאית של ברית-המועצות צפויה בכל יום. ג'ורג' קפלן, שריכז את הקשרים עם רומניה במחלקת המדינה, החזיק בדעה שאת דובצ'ק ותומכיו אפשר להכניע רק בכוח, שהרי אילו האמינו הסובייטים שלחצים מדיניים ואיומים עשויים לכופף את דובצ'ק, הם היו מסתפקים בהתקפה תעמולתית בכלי התקשורת. במחלקת המדינה גרסו כי ההפגנות הבלתי פוסקות המאורגנות במוסקבה נגד "מזימות האימפריאליזם" להשתלט על צ'כוסלובקיה, הן סימן לכך שהשלטון מכין את העם לפעולה צבאית. ואכן, כבר במחצית יולי הניחו בממשלת ארצות-הברית שברית-המועצות תפעיל את צבאה כדי לחסל את משטר דובצ'ק. ולמרות כל זאת לא עשו האמריקנים צעד כלשהו כדי להשפיע על ההתפתחויות במזרח אירופה וכדי למנוע את הפעולה הצבאית הסובייטית. גם כשמוסקבה עשתה "מאמצים אחרונים" וניסתה להגיע להסכם עם משטר דובצ'ק, רעמה שתיקת המערב וארצות-הברית בראשו. ובכל זאת, כאשר הצבא הסובייטי הסתער על צ'כוסלובקיה במכת בזק, הגיב המערב בתדהמה כאילו באמת היה מופתע. אני עצמי נדהמתי מהתגובה של ארצות-הברית לא פחות משנדהמתי מפעולת ברית-המועצות. לא ציפיתי, אמנם, שארצות-הברית תתערב ותפעיל כוח, אך "ההבנה" שגילתה למתרחש וההשלמה עם הפלישה הסובייטית, זיעזעו אותי. הדהים אותי גם המאמר הראשי של ה"ווישינגטון פוסט", שכתב ידידי סטיבן רוזנפלד, שבו הוסבר מדוע מדינה כמו צ'כוסלובקיה, הנמצאת לחוצה בין ברית-המועצות לבין גרמניה, בעצם איננה יכולה לשאוף לעצמאות מלאה. בייחוד הקפיצה אותי הכותרת של המאמר: "אחרי פראג". כל כך פשוט-אחרי פראג! ביוזמתי פגשתי את סטיבן עוד באותו היום. "הכיצד יכול היית לכתוב כך על הטרגדיה של העם הצ'כוסלובקי? האם אינך יודע שהחזרת השלטון הישן בכוחות הצבא הסובייטי, פירושה הקץ לחופש? ספרים שלא יכתבו, יצירות מוסיקליות שלא יולחנו, אמנות שלא תיווצר." ממש רתחתי על סטיבן ועל יחסו הסלחני למעשה ההרס של מוסקבה. הייתי נרגש עד מאוד והטחתי בו האשמה כבדה:

"כשראיתי את הכותרת של מאמרך עלה במוחי רעיון נורא... אילו היה קורה לנו אסון מחריד ולא היינו מנצחים במלחמת ששת הימים, היה עיתון אמריקני מפרסם מאמר מערכת "After Jerusalem", ומסביר בהבנה מדוע לא יכולה להתקיים מדינה יהודית עצמאית, מוקפת בעולם ערבי עצום, השואף לחסל את קיומה."

אינני זוכר אם סטיבן ניסה להתגונן או להסביר את עצמו. שנה לאחר ההתפרצות שלי ערכו סטיבן ואשתו ברברה מסיבת פרידה לי ולבבה והזמינו אליה את מכרינו המשותפים. באותו מעמד סטיבן הרים כוסית לכבודי ואמר שזו לו הפעם הראשונה שהוא מברך דיפלומט שהזמין אותו לארוחת-צהריים כדי לתקוף אותו נמרצות. כך בערך אמר וסיפר בקצרה על אותה פגישה של "אחרי פראג"... כעבור שנים אחדות, בכפר בלום, שוב שיחזרנו את אותה התקרית.

לא הסתפקתי בהטפת מוסר לסטיבן. החלטתי לשוחח עם ג'ורג' קנן, מחשובי הסובייטולוגים האמריקנים, שכיהן בעבר כשגריר ארצות-הברית במוסקבה, וכיום מנהל מכון מחקר חשוב באוניברסיטת פרינסטון. עד למאורעות פראג נמנה על אלה שתמכו במאמצי ההידברות עם הסובייטים. "כיבוש צ'כוסלובקיה מחדש" זעזע אותו. "מה שהתרחש בצ'כוסלובקיה מלמד את שעלול היה להתרחש במזרח התיכון אילו ישראל לא הנחילה מפלה ניצחת לצבאות ערב." אמר לי. עתה היה ברור שברית-המועצות לא תירתע מתוקפנות, אם תניח שלא תיתקל בהתערבות מערבית.

דיברנו גם על המצב הפנימי בברית-המועצות, על תגובת המוני העם, שהצדיקו את הצעדים שנקטה מוסקבה, לא רק מתוך מורא השלטונות, אלא באמת ובתמים מתוך אמונה שלא היתה ברירה וצריך היה לעשות סדר בצ'כוסלובקיה, כדי לשמור על מזרח אירופה. היו כמובן חוגים בקרב האינטלגנציה הסובייטית, שהפלישה לצ'כוסלובקיה קוממה אותם. בודדים אף העזו למחות בפומבי, אך המון העם תמך בממשלתו. יש לצפות, אמר קנן, שלפרק זמן יגלה המשטר הסובייטי קשיחות, יחמיר את מדיניות הפנים ויפגין נחישות במדיניות החוץ. אני הייתי בדעה שהמערב ישלים מהר מאוד עם "תורת ברז'נייב", הקובעת שברית-המועצות תגן בכוח על אזורים שאותם היא מגדירה כאזורי בטחון מבחינה צבאית ואידיאולוגית. קנן הסכים לדעתי, אך קבע שהמערב אמנם ישלים, אולם ידרוש מברית-המועצות להימנע ממגמות של התפשטות צבאית ואידיאולוגית באזורים אחרים. הבעתי דאגה לגבי היחס של משטר ברז'נייב ליהודים והסבתי את תשומת לבו לניסוח הסובייטי כלפי "תוקפנות ישראל". הסובייטים הצהירו שהם רגישים למתרחש באזור הנמצא "בסמיכות בלתי אמצעית לגבולם הדרומי."

פנינו למועדון הנשיאים ויעצנו לפרסם אזהרה שמא לאחר פלישתו לצ'כוסלובקיה יתנקם הצבא הסובייטי ביהודים ויהפוך אותם לשעירים לעזאזל. דאגתנו היתה רבה. ב"איזבסטיה" פורסמה כתבה מפראג על מחתרת אנטי-קומוניסטית. דובר בה אמנם על מועדון שבראשו עמד הצ'כי סויטק, אך נכתב ששלושת עוזריו הם סוכני "הארגון הציוני הבינלאומי"-ג'וינט. בכתבה זאת ניתן האות הראשון לפתיחת מסע האשמות והשמצות כלפי יהודים בקשר להתרחשויות בצ'כוסלובקיה. אחר-כך הופיעו מאמרים דומים גם במזרח גרמניה ובפולין.

באותה תקופה התחילו הסובייטים בהפרעות חזקות לשידורי "קול אמריקה" בשפה הרוסית. כבר אז הפעילו הסובייטים כעשרים תחנות לבידור שידורים מחו"ל בשפה הרוסית. עבר זמן-מה עד אשר ב"ווישינגטון פוסט", פורסם סוף-סוף מאמר, שתיאר את המשמעות של הטרגדיה של צ'כוסלובקיה ותקף את הליברלים האמריקנים על גישתם הסלחנית למדיניות התוקפנית של ברית-המועצות בהנהגת ברז'ב'ייב. את המאמר כתב אחד האחים אולסופ, עיתונאי בעל מעמד יוקרתי בתקשורת האמריקנית. תגובת הארגונים היהודים היתה איטית ופושרת מדי, לטעמי. הסבתי את תשומת לבם למתרחש במדינות מזרח אירופה ובברית-המועצות, ומועדון הנשיאים פרסם הודעה. במקביל הוא פנה גם לממשל בבקשה, שיזהיר את ברית-המועצות לבל תפגע ביהודים. נשיא בני ברית, ביל וקסלר, אחד התקיפים מבין ראשי הארגונים היהודים, החליט לפעול גם באופן עצמאי, והודיע למחמ"ד, כי הארגון מבקש מהבית הלבן לפעול לביטול "המעמד המועדף" לסחר עם פולין, בגלל המסע האנטישמי המתנהל שם. קצנבך, מבכירי מחמ"ד, פגש את אנשי בני ברית וניסה לשכנעם לוותר על הפניה לבית הלבן. לבסוף הסכים לנסח פניה, שאמורה היתה לכלול בקשה מן הנשיא שיזהיר את ממשלת פולין, שאם לא תיפסק ההסתה האנטישמית הוא יפעל לביטול המעמד המועדף לפולין. דומה שהיתה בזה הוכחה לכך, שאמנם הולך ומתרחש תהליך של שינוי הדרגתי בקרב המנהיגות היהודית. הופיע דור חדש של ראשי ארגונים שאינם נרתעים ואינם נסוגים מפני הממשל במקרים שבהם הוא אינו מגלה הבנה לעניין שהוא חשוב וצודק בעיניהם. בתוך המערכת הכללית של היהדות המאורגנת, למדתי להכיר את אותם המנהיגים שהיו בעלי "חוט שידרה בריא". אליהם הייתי פונה בעדיפות ראשונה כאשר ראיתי צורך בפעולה של הארגונים היהודים בקונגרס ובממשל ובדרך כלל גם נענית.